

Meghívó

Az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ,
a PPKE BTK Klasszika Filológia Tanszéke
és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézet
tisztelettel meghívja

az

V. SCRIPTORIUM-KONFERENCIÁRA

amelynek helye és ideje:
Országos Katolikus Gyűjteményi Központ
1068 Budapest, Városligeti fasor 42.
2022. november 24-25.

Program

November 24. (csütörtök)

9:30 Köszöntő S.E.R. VARGA LAJOS váci segédpüspök, OKGYK igazgató

Konferencia megnyitása BIRHER NÁNDOR PPKE BTK dékán

Szekció I. Kódexek, források

Elnök: S.E.R. VARGA LAJOS

10:00 SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM., *Az első négy évszázad egyházfegyelmi forrásainak meghatározásához használt módszer újraértékelése*

10:20 P. KOCSIS RÉKA, *Az ómagyar kódexek marginálisai mint sajátos dialógusok*

10:40 SOMOGYI SZILVIA, *A késő középkori esztergomi zsinati könyv kéziratai és forrásai*

11:00 *Hozzászólások, kérdések*

11:15 *Kávészünet*

11:35 DÖMÖTÖR ADRIENNE, *Egy Mária-imádság – háromféle korai változatban*

11:55 SCHÖNLÉBER MÓNIKA, *A kéziratok közötti összefüggések vizsgálatának lehetőségei és korlátai az arab nyelvű szövegek kutatásában: Esettanulmány Ibn A'lam al-Kūfī Kitāb al-futūhja szöveghagyományának példáján*

12:15 W. SOMOGYI JUDIT, *Marginális titkok, titkos marginálisok – Bejegyzések késő-középkori itáliai diplomáciai levelezési iratokban*

12:35 MAJOROSSY IMRE, „mennyek országáról szólok, / róla szép beszédet mondok,“ *Megjegyzések a Mönch Felix motivikus hátteréhez és első magyar fordításához*

12:55 *Hozzászólások, kérdések*

13:05 *Ebédészünet*

Szekció II. Scriptorium, írnokok

Elnök: Boros István

14:20 ZSUPÁN EDINA, *Scriptorium Vitéz János esztergomi érsek (1465–1472) környezetében*

14:40 KOCSIS ZSUZSANNA, *Írnokok a Batthyány-udvar szolgálatában*

15:00 NAGY ZSOLT, *Adatok a marosvásárhelyi minorita kolostorkertek működéséről (kriptában rejtegetett kéziratok tanulságai)*

15:20 TUHÁRI ATTILA, *Mi jár egy requisitor fejében? Lutsch István kolozsmonostori levélkereső feljegyzései*

15:40 *Hozzászólások, kérdések*

16:00 *Kávészünet*

Diszciplínák kéz a kézben

- 16:20 GILÁNYI GABRIELLA, *Egy borítónak szétvágott erdélyi antifonále rekonstrukciója*
16:40 HENDE FANNI, *Mit árulnak el az erdélyi antifonále leveleibe kötött őrzőkönyvek?*
17:00 KISS PÉTER, *Az örmény kereszténység születése egy erdélyi történetíró nézőpontjából*
17:20 *Hozzászólások, kérdések*
17:30 Könyvbemutató

November 25. (péntek)

Szekció III. Fragmenta

Elnök: TAKÁCS LÁSZLÓ

- 9:00 GAÁL ESZTER, *Szent Márton útja Utrechtből Nagyváradra*
9:20 LENGYEL RITA – Karácsony Dávid, *Autem reddatur vagy aut cum re datur? A Liber Singularis Regularum kéziratai és az eltérő szövegváltozatok által okozott dilemmák*
9:40 CZAGÁNY ZSUZSA, *A késő középkori váradi díszkódexcsalád újonnan előkerült töredékei*
10:00 SZOLIVA GÁBRIEL OFM, *A 17. századi zágrábi káptalani kötéstípus kutatása – módszertan és eredmények*
10:20 *Hozzászólások, kérdések*
10:40 *Kávészünet*

Szekció IV. Újkori és legújabbkori kéziratok

Elnök: TUHÁRI ATTILA

- 11:00 SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ, *Poesis symbolica: Gyalogi János kéziratok retorikai gyűjtéséből, II.*
11:20 MACZÁK IBOLYA, *Az átvétel átvétele – egy miskolci minorita kézirat tanulságai*
11:40 VARGA MÓNIKA, *Boszorkányperes jegyzőkönyv-változatok kéziratainak területi és társadalmi beágyazottsága*
12:00 KÖVÁRI RÉKA, *Egy zeneértő pap kéziratok hagyatéka (gregorián énekek magyarul, típusdallamokon)*
12:20 MÁTYUS NORBERT, *Babits Mihály olaszos széljegyzetei*
12:40 *Hozzászólások, kérdések*
12:50 *Információk*
13:00 *Zárszó: S.E.R. VARGA LAJOS váci segédpüspök, OKGYK igazgató*

Rezümék

I. szekció

SZUROMI SZABOLCS ANZELM, O.PRAEM.

(*egyetemi tanár, kutatóközpont és tanszékvezető, az MTA doktora, az Academia Europaea
rendes tagja*)

Az első négy évszázad egyházfegyelmi forrásainak meghatározásához használt módszer újraértékelése

Jelenleg az egyes írott források különböző időszakokból származó szövegtanúit a szövegkritikai feldolgozás alapelvei szerint kezeli a tudományos kutatás. Ez megkülönbözteti az elsődleges forrásokat (*fontes formales*) és az azokból összeállított művek szövegvariánsait. Az eddig biztosnak tűnt módszer a XIX. század második felében jelent meg a katolikus forrásfeldolgozás terén, a protestáns bibliakritika hatására, többek között a kánonjogi források kiadásának az elkészítéséhez (vö. pl. Emil Friedberg [ed.], *Corpus iuris canonici*, I-II, Lipsiae 1879-1881). Az elmúlt öt év aprólékos alapkutatói eredményei azonban azt támasztották alá, hogy a számos, automatikusan elfogadott axiómát alkalmazó, a tökéletes szöveg kiadására törekvő kritikai módszer, nemcsak, hogy a legtöbb esetben figyelmen kívül helyezett több mint másfél évezredes tradíciókat, de axiómarendszere sem bizonyult tudományosan kellően megalapozottnak. Ezek a kutatások nem az említett gyűjtemény szövegének kifejezéseit, hanem az elméleteket, a különböző nyelven fennmaradt verziók hagyományát (az elsődleges nyelv meghatározását leginkább teoretikus, és nem filológiai, nyelvtani és szövegkritikai kérdésként kezelve), továbbá más korai gyűjteményekkel való összehasonlítását helyezték a vizsgálatok középpontjába

Az előadásunkban bemutatni kívánt módosított kritikai módszer ki kívánja küszöbölni a XIX. század második felében kidolgozott, és mindmáig alkalmazott régi kritikai módszer hibáit. Ennek alapját az elmúlt öt évben végzett, és bizonyított, mindezt figyelembe vevő megújított kritikai módszer képezi, amely figyelmet szentel az egyes forrásszövegekkel kapcsolatos, emberemlékezetet meghaladó hagyományra is. A módszer lényege, hogy az eddigi kritikai vizsgálaton túl, a különböző nyelvű szövegtanúk szöveg-hagyományra és az azokban szereplő szakkifejezésekre összpontosít elsődlegesen. Egyúttal keresi ezeknek a többi

szöveg tanúban előforduló szakkifejezéseknek a megfelelő párhuzamait (mind időbeli, mint keletkezési hely szerinti meghatározással). Az új módszer második eleme azoknak a rendtartásoknak és más egyházfegyelmi vagy liturgikus töredékeknek a vizsgálatát foglalja magában, amelyekre szövegszerű befolyást gyakorolt a konkrétan elemzett forrásszöveg terminológiája és tartalma.

PAPPNÉ KOCSIS RÉKA

(ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, doktorjelölt)

Az ómagyar kódexek marginálisai mint sajátos dialógusok

A marginálisok kutatása, vizsgálata során rendszeresen megfogalmazódó igény, hogy – a könnyebb kezelhetőség és átláthatóság érdekében – a rendkívül szerteágazó anyagot különféle szempontok mentén csoportosítsuk. Az előadásban egy olyan felosztást mutatok be, amely a történeti szociopragmatika számára fontos fogalom, a diszkurzivitás mentén készült. A margó olyan sajátos diszkurzív térként fogható fel, ahol a feladók és címzettek viszonyát a tér és az idő dimenziói még tovább árnyalják. Ennek megfelelően kommunikációelméleti szempontból többszintű rendszer állítható fel: a marginálisok szólhatnak egyrészt magának a szerzőnek, másrészt valaki másnak; az utóbbi pedig tovább osztódik a későbbi olvasókhöz szóló marginálisok, a szerzőhöz szóló marginálisok, az egymásra reagáló marginálisok, illetve a túlviláginak címzett marginálisok csoportjaira. A példaanyag gerincét az ómagyar kódexek lapjain található használói marginálisok jelentik, azon kategóriák illusztrálására pedig, amelyekre a kódexek lapjain nem találunk megfelelőt, a magyar nyelvű szakirodalomban fellelhető példák lesznek a segítségünkre.

SOMOGYI SZILVIA

(ELKH BTK Moravcsik Gyula Intézet, tudományos segédmunkatárs)

A késő középkori esztergomi zsinati könyv kéziratái és forrásai

Az előadás célja doktori disszertációm eredményeinek rövid bemutatása. Ennek tárgya a középkori magyar egyháztörténet egyik legfontosabb normaszövegének, a késő középkori esztergomi zsinati könyvnek a vizsgálata. A zsinati határozatok eddig is részletesen ismert és ismertett kézirat és ősnymtatvány hordozói mellett a kutatás során két, eddig kevésbé

vizsgált kódexet is bevontam az elemzésbe. Az egyik egy 15. századi brassói, a másik egy szintén 15. századi körmöcbányai kódex volt. A vizsgált szöveghordozók körének ilyen jellegű kiterjesztése nem csak a határozatok számos szöveghelyének értelmezését könnyítette meg, hanem azt is eredményezte, hogy Erdő Péter korábbi kutatásait kiegészítve és pontosítva sikerült a zsinati könyv további külföldi forrásaira bukkanni. Az előadásban röviden a kéziratokról és az azonosított forrásokról szólok, de érintek elméleti és gyakorlati módszertani problémákat is, amelyek a szöveg kiadásra való előkészítése, vagy éppen európai összehasonlító zsinattörténeti kontextusba való elhelyezése során kerültek szem elé.

DÖMÖTÖR ADRIENNE

(MTA Nyelvtudományi Intézet, tudományos főmunkatárs)

Egy Mária-imádság – háromféle korai változatban

Előadásomban egy ómagyar kori Mária-ima különböző lejegyzéseivel foglalkozom (*Nemes Asszonyom, Szűz Mária ... / Irgalomnak anyja, Mária ...*). A szöveget a korszak kutatói leginkább a Peer-kódexből ismerhetik, korábban magam is csak itt talákoztam vele. Azonban a kódexirodalmon túli ómagyar nyelvemlékek gyűjtése és rendszerezése során – melyek eredményéről többek között az első és a harmadik Scriptorium-konferencián számoltam be – a műnek két korabeli szövegpárhuzamára is rábukkantam. A két eredeti egyikét tudomásom szerint korábban nem publikálták – magam egy munkálat számára előkészített kéziratosszeállításban talákoztam vele, Fodor Adrienne könyvtáros felfedezéseként az 1980-as évek elejéről (Egyetemi Könyvtár). A másikat 130 évvel ezelőtt tették közzé betű szerinti (hibáktól nem mentes) átírásban, az eredeti másolata nélkül (Rómer Flóris Ferenc: Könyvtári buvárlatok Altenburgban és Göttweigban. Magyar Könyvszemle 6 (1881): 99–116).

Előadásomban bemutatom ezeket az ismeretlennek számító szövegvariánsokat, fotómásolataikkal, betű szerinti és olvasati átírásukban egyaránt. Igyekszem minél részletesebben összevetni a háromféle imaváltozatot, azt is megvizsgálva, vajon ugyanannak a fordításnak az eltérő variánsairól lehet-e szó, vagy a háttérben inkább különböző fordítás(ok) állhat(nak). Az összehasonlítás mellett megemlítek továbbá olyan egyéb korabeli imaszövegeket is, amelyek – a szövegrokonság lényegesen lazább fokán – szintén köthetők a bemutatott hármashoz. A vizsgált Mária-imádságnak a liturgiában betöltött szerepét

is szóba hozom – amely témához kapcsolódóan különösen szívesen veszem a konferencián egybegyűlt kutatók véleményét, hozzászólásait.

SCHÖNLÉBER MÓNIKA

(*Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete*)

A kéziratok közötti összefüggések vizsgálatának lehetőségei és korlátai az arab nyelvű szövegek kutatásában: Esettanulmány Ibn A'tam al-Kūfi *Kitāb al-futūḥja* szöveghagyományának példáján

A klasszikus ókor és a középkor görög és latin nyelven író szerzőinek műveivel ellentétben, melyek igen jelentős része egy vagy több kritikai kiadásban is elérhető a kutatók számára, a középkori muszlim történetírás legjelentősebb munkái is leggyakrabban csak egy-egy kéziratra alapozó, kritikai apparátust csak részben tartalmazó kiadásokban érhetők el. Kritikai szövegek hiányában a szakemberek sokszor kényszerülnek arra, hogy a különféle helyeken és időkben megjelent különféle kiadásokat együttesen olvasva próbálják meg következtetéseiket levonni. Posztdoktori kutatásaim középpontjában ezért egy kevésbé ismert 10. századi szerző többszáz főlíó hosszúságú krónikájának szöveghagyománya áll. Előadásomban ennek a munkának néhány tanulságát tervezem bemutatni a rendelkezésre álló 7 arab nyelvű kéziratot keresztül.

W. Somogyi Judit

(*PPKE BTK KÚNYI (Klasszikus és Újlatin Nyelvek Intézete), Olasz tanszék*)

Marginális titkok, titkos marginálisok – Bejegyzések késő-középkori itáliai diplomáciai levelezési iratokban

Az előadás témája a késő-középkori itáliai diplomácia egyik sajátos forráscsoportjának, a rejtjeles formájú üzenetküldés dokumentumainak grafikus bejegyzései. A filológiai szempontú elemzés középpontjában a népnyelven írt, sifírozott részeket tartalmazó misszilisek és a velük összefüggően keletkezett iratfajták (kódkulcsok, dekódolt változatot tartalmazó szövegek, utóiratok stb.), illetve ezek fennmaradt másolati és piszkozati példányai állnak. Az említett íráshordozók vizsgálata során a feltárás kiterjedt minden, az iratok bármelyik részén szereplő írott és figurális marginálisra. Az összegyűjtött adatok mennyiségi és minőségi jellemzői utat engednek a bejegyzések vázlatos csoportosításának az őket befogadó dokumentumok fajtája

szerint, valamint lehetővé teszik a marginálisok funkcionális értelmezését aktuális előfordulásuk alapján.

MAJOROSSY IMRE

(*PPKE BTK, c. docens*)

„mennyei országáról szólok, / róla szép beszédet mondok“

Megjegyzések a Mönch Felix motivikus hátteréhez és első magyar fordításához

Az imádkozás közben a mennyei boldogságba belefeledkező szerzetes motívuma hosszú utat tett meg a keresztény antikvitástól Írországon és Párizson át Dél-Thüringiáig, ahol páros rímű versbe foglalta a tizenharmadik századi ismeretlen szerző. Az előadás áttekinti a főszereplő alakjának motívumtörténetét, röviden bemutatja a közvetlen előzménynek tekinthető Maurice de Sully-prédikációt, majd pedig a visszatéréskor keletkező konfliktus gyökerét, az időszemlélet és -érzékelés különbözőségének jelentését elemzi, mégpedig különös tekintettel a Félix barát személyében megtapasztalható szentírási utalásokra. Végezetül a középfelnémet szöveg első magyar műfordításából is ízelítő olvastatik föl – a teljes költemény (háromszáznyolcvan sor) publikálhatásának reményében.

II. szekció

ZSUPÁN EDINA

(*ELKH-OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport*)

Scriptorium Vitéz János esztergomi érsek (1465–1472) környezetében

A kutatás számára jó ideje ismert néhány olyan kézirat, amelyek Vitéz János környezetében készültek váradi püspöksége idején, 1445 és 1465 között. Arról azonban soha nem esett szó, hogy a kezdeményezésére zajló kódexprodukció esztergomi érseksége idején is folytatódott volna, pedig Vitéz célkitűzéseiből, átfogó jellegű, a humanizmus kultúrájának meghonosítására irányuló lépéseiből s az e téren megfigyelhető magas szintű tudatosságából ez szinte magától értetődően következik. Ám a főpap itáliai díszkézirat-vásárlásai a hazai színt az utókor előtt is

elfedték. Az előadás a Vitéz környezetében az esztergomi években működő scriptoriumot tárja fel, melynek azonosítását komplex – paleográfiai, kodikológiai, művészet- és művelődéstörténeti – módszerek tették lehetővé.

KOCSIS ZSUZSANNA

(Nyelvtudományi Kutatóközpont (NYTK), Lexikológiai Intézet)

Írnokok a Batthyány-udvar szolgálatában

A misszilisek nyelvtörténeti szempontú kutatása során számos alkalommal találkozunk azzal a problémával, hogy bizonyos nyelvi jelenségek hatékonyabb vizsgálatához szükséges lenne minél több ismerettel rendelkezünk a kéziratokat fizikálisan (is) létrehozó személy(ek)ről. Történeti anyagról lévén szó, ez gyakran akadályba ütközik, hiszen a fennmaradt kéziratok jelentős része nem sajátkezű, hanem írnokok segítségével készült, akik viszont anonimak maradnak az utókor számára. Batthyány (I.) Ferencné Svetkovics Katalin leveleinek vizsgálata során merült fel bennem a kérdés, hogy az általuk lejegyzet iratokból kiindulva vajon mit lehet kideríteni a lejegyzést végző névtelen és ismeretlen személyekről, milyen mértékben azonosíthatók. Doktori értekezésemben ezért a Svetkovics-levelezésen azt vizsgáltam, hogy milyen nyelvészeti szempontok alapján lehet egy missziliscsoport ismeretlen írnokait azonosítani. A kutatás során 18 írnoki profilt határoztam meg, amely szám nem feltétlenül egyenlő a kéziratok létrehozásban közreműködő személyek számával, ugyanakkor kiindulópontként szolgál a további azonosítási műveletekhez. A kutatás folytatásában az egyes profilokat megpróbáltam összekötni a Batthyány-udvarhoz kötődő személyekkel, s bár a munka még korántsem ért véget, de több írnokot sikerült azonosítanom. Előadásomban erről a folyamatról számolok be és megnevezem a már névhez köthető kezeket.

NAGY ZSOLT

(ELKH BTK tudományos segédmunkatárs; Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológia)

(Doktori Iskola, doktorandusz)

Adatok a marosvásárhelyi minorita kolostorkertek működéséről (kriptában rejtegetett kéziratok tanulságai)

2001-ben, a marosvásárhelyi minorita templom kriptájából – tekintélyes könyvanyag mellett – került elő az az 1927–1941 között vezetett *Historia Domus* és két, 1937–1943 között írott noviciátusi napló, amelyek rálátást engednek arra, hogy hogyan szervezték meg az életet a helyi szerzetesi közösség tagjai, s ebben milyen szerep jutott a kertészkedésnek, a kolostorkerteknek, illetve a növényeknek. Az említett kéziratok nemcsak a termesztett növények körét dokumentálták ugyanis. Átaluk válik rekonstruálhatóvá a közösségen belüli munkamegosztás, a szakmai kapcsolatháló, de még az alkalmazott szakismeretek forrása is. Az előadás e kérdésköröket és e kéziratokat mint dokumentumértékű forrásokat kívánja röviden körbejárni, bemutatni.

TUHÁRI ATTILA

(*ELKH BTK Moravcsik Gyula Intézet*)

Mi jár egy requisitor fejében? Lutsch István kolozsmonostori levélkereső feljegyzései

A jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött (MNL OL F 15-2.) Révay-formuláskönyvnek nevezett, eredetileg a pozsonyi kisebbik kancellárián, az 1540-es években megkezdett kötet kétséget kizáróan utolsó tulajdonosa, a kolozsvári Lutsch István hagyatékából került a kolozsmonostori konvent levéltárába. A fejedelmi kancellárián jegyzőként tevékenykedő, majd 1661-ben a kolozsmonostori konvent levélkeresőjévé (requisitor) kinevezett Lutsch a kötet addigra gazdag tartalmához szintén hozzátette a maga részét: nem pusztán újabb formulákkal, hanem más típusú bejegyzésekkel (fontos ítélt diplomáciai levél, törvényszöveg, speciális szószedet stb.) is gyarapította, korszerűsítette annak anyagát. Jelen előadás keretében azokat a személyesebb, többnyire rövid bejegyzéseket és idézeteket vesszük górcső alá, amelyeket sokkal inkább saját érdeklődése, személyes érintettsége folytán látott jónak felvezetni zömmel a kötet utolsó oldalaira. Jelen előadás keretében bemutatásuk mellett azt szeretnénk röviden áttekinteni, milyen témakörök köré csoportosulnak ezen bejegyzések, illetve lehet-e valamiféle tervszerűség ezen megjegyzések (legalább egy részének) megörökítése mögött. Egy országos jelentőségű iratokat őrző jogbiztosító szervnél befolyásos pozíciót betöltő, külföldi egyetemeket megjárta hivatalnok motivációiba, világról alkotott képébe kívánunk e feljegyzéseken keresztül – szükségszerűen korlátozott mértékű – betekintést nyerni.

Diszciplínák kéz a kézben

GILÁNYI GABRIELLA

(*ELKH BTK Zenetudományi Intézet*)

Egy borítónak szétvágott erdélyi antifonále rekonstrukciója

A kódextöredékek kutatása komplex interdiszciplináris feladat. Egyrészt vizsgálat alá vonhatók a középkori pergamen levelek, másrészt a kimetszett kódexlapok későbbi őrzőkötetei, a kötésben található kéziratok vagy nyomtatott anyagokkal együtt. Ez utóbbi forrástípusok értékeléséhez az irodalom- és művelődéstörténészek szakértelmére van szükség. Ha liturgikus zenei anyakódex áll a fragmentumok háttérében, akkor a zenetörténész vállalhatja a jellemzést. A hangjelzés, a liturgikus tartalom, valamint a dallamok fényt deríthetnek a töredékek korára, provenienciájára, a mögöttük álló intézményre, s az elemzés alapján izgalmas pillanatfelvétel készíthető a zenei írásbeliség állapotáról az adott korban és intézményben. A társdiszciplínák összefogásának köszönhetően részletesebb kép bontakozik ki a fellelt töredék-borítókról, az egykori anyakódexről, valamint a későbbi őrzőkötetekről, azok tulajdonosairól, és a leletek későbbi sorsáról, akár több évszázadon át. Erre az eszményi együttállásra, egy változatos típusú-korú forráscsoport közös, több szempontú vizsgálatára és az eredmények diszciplínák közti egyesítésére és kölcsönös megerősítésére mutatunk be egy példát Hende Fannival. Egy 15. századi erdélyi gregorián kódex (antifonále) leveleit budapesti és kolozsvári gyűjteményekben azonosítottuk iratok és könyvek borítóiként. A Hende Fanni által felfedezett és a közelmúltban restaurált újabb társtöredék elemzésének apropójából sorra vesszük a töredékcsoporthoz tartozó kutatás nyomán felvethető legfőbb kérdéseket, illetve a vizsgálatoknak köszönhető zene-, liturgia- és könyvtörténeti eredményeket. E leletek azért is különösen fontosak számunkra, mert legismeretlenebb középkori liturgikus zenei hagyományunkról, az erdélyi gregoriánuról szolgálnak meglepő újdonságokkal.

HENDE FANNI

(*ELKH-OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport*)

Mit árulnak el az erdélyi antifonále leveleibe kötött őrzőkönyvek?

Két éve jelent meg egy tanulmányom két erdélyi, de Budapesten őrzött antifonále töredékről, amelyeknek egykori kódexéből egy levél és egy levélpár jelenleg is Erdélyben, Kolozsvárott

van. A kézirat lezárásakor a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár Töredékgyűjteményében felfedeztem egy, ugyanebből a műhelyből származó levelet. Az addig ismert négy töredéket az antifonále *sanctorale* részéből vágta ki a kora újkorban és használták fel kötésenként, míg a két éve előkerült levél a kódex *temporale* kötetéből származik. A töredéket nem fejtették le a könyvkötésről, a kötéstáblákkal együtt került a gyűjteménybe, ezért a restaurálást követően kerülhetett sor a fragmentum alapos vizsgálatára: a zenei és liturgikus anyagot, hasonlóan a *sanctorale* kötet töredékeihez, Gilányi Gabriella elemzi, a kötésből előkerült makulatúrák azonosítását és az egykori őrzőkönyv kutatását én végzem el. Előadásomban ennek a vizsgálatnak az eredményét ismertetem, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy az egykori szertartáskönyvet hol használhatták a középkorban. Ezekkel az eredményekkel Gilányi Gabriella előadásához csatlakozom: a most már öt ismert fragmentum együtt történő és interdiszciplináris vizsgálata közelebb visz minket a középkori erdélyi egyházmegye liturgikus életének jobb megismeréséhez.

KISS PÉTER

Az örmény kereszténység születése egy erdélyi történetíró nézőpontjából

A kereszténység talán az egyik legfontosabb meghatározója annak, amit ma örmény kultúrának nevezünk. Épp ezért az évszázadok során számos szerző foglalkozott – nem csupán örmény szempontból – a keresztény Örményország létrejöttével, így számos toposz jött létre az eseménnyel kapcsolatban. Előadásom célja, az erdélyi örmény szerző, Dondoni Vártán József kéziratos formában ránk maradt művében (*Örmény Nemzet Históriaja*) található toposzok bemutatása és elemzése. Munkája során Dondoni elsősorban Agatangelosz örmény szerző *Örmények története* című munkáját használta forrásként, melyben az eseményeket egy üdvtörténeti keretbe ágyazva mutatja be a szerző. Dondoni ezzel ellentétben egy történeti keretbe helyezi az eseményeket, és több helyen annak ellentmondó tényeket közöl az olvasóval, melyeket Dondoni más örmény szerzőktől emelt át. Dondoni tehát több toposzból táplálkozva egy kevert hagyományt próbál létrehozni, ami egyedülálló az örmény történetírásban.

III. szekció

GAÁL ESZTER

(*ELKH BTK Zenetudományi Intézet*)

Szent Márton útja Utrechtből Nagyváradra

A Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár 551 jelzetű nyomtatványa apró kottás liturgikus kódextöredékeket rejt. A töredékesen fennmaradt szavak és dallamfoszlányok alapos liturgiai és zenei vizsgálata a könyv gerincét erősítő pergamencsíkok németalföldi eredetét mutatta ki. Utrecht már a hetedik században Szent Mártont választotta védőszentjéül, ünnepének méltó megülésére sajátos tételválogatás alakult ki a városban, és részben tágabb környezetében, a hercegérsekség területén. Ezek a sajátosságok nyújtottak támpontot a töredékek provenienciájának meghatározásában, ám az útvonal, amelyen Joseph Lang antológiája Németalföldről Nagyváradra jutott, nem tárult föl a pergamencsíkok tartalma nyomán. A könyv lapjaira azonban más kéziratos emlékek is kerültek, miközben elért mai tartózkodási helyére. Előadásomban bemutatom, hogyan tárja föl a 17. századi nyomtatvány történetét a benne fennmaradt kódextöredékek és posszessorbejegyzések több határterületet átlépő vizsgálata.

LENGYEL RITA

(*KGRE ÁJK*)

KARÁCSONY DÁVID

(*PPKE JÁK*)

Autem reddatur vagy aut cum re datur?

A Liber Singularis Regularum kéziratai és az eltérő szövegváltozatok által okozott dilemmák

Előadásunkban a hagyomány által – tévesen – Ulpianusnak tulajdonított *Liber Singularis Regularum* című könyvnek az eredettörténetével és szövegváltozataival foglalkozunk. E római jogi tankönyv vegyesen tartalmaz joganyagot a személyi, családi, dologi és öröklési jog területéről, ezzel jelentősen gazdagítva az ókori források körét.

A Vatikáni Apostoli Könyvtár őrzi azt a kilencedik század második felében, valószínűleg a saint-galleni *scriptorium*ban készült kódexet, amely tartalmazza az Ulpianusnak tulajdonított *Liber Singularis Regularum*ot. Az *editio princeps* Jean Du Tillet nevéhez köthető, emellett számos kritikai kiadása és szövegváltozata maradt fenn a 16. századtól napjainkig.

Jelen műben több *fragmentum* is jól illusztrálja az eltérő szövegváltozatok sokszínűségének következményeit. A félreolvasások, rossz értelmezések egymásra halmozódása sokszorosan rontották a szöveget, néha évszázadokba telt, amíg egy-egy korai kiadás rossz interpretációjától sikerült elrugaszkodni. Előadásban arra a kérdésre keressük a választ, hogy az alternatív szövegváltozatok miként befolyásolják a jogi tartalmat, illetve mely változatok tűnnek a római joggal összeegyeztethetőnek.

CZAGÁNY ZSUZSA

(*ELKH BTK Zenetudományi Intézet*)

A késő középkori váradi díszkódexcsalád újonnan előkerült töredékei

A 2019 októbere óta a Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztályán tevékenykedő „Lendület” Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport az elmúlt években számos hazai és határon túli könyvtár kéziratárában, régikönyves gyűjteményében végzett helyszíni kutatást. E terepszemlék során több száz középkori hangjelzett kódextöredéket tárt föl, foglalt rendszerbe és tett részben közzé a *Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis* weboldalon. Az előkerült kódextöredékek túlnyomó részének eredeti forrása ismeretlen. Egy-egy anyakódexhez ugyanakkor több, egymástól távol eső gyűjteményekben lappangó fragmentum is tartozhat, s így a teljességükben ismeretlen források az összetartozó töredékcsoportok által mégis kiléphetnek az ismeretlenségből. Kivételes esetben a magyar zene- és művelődéstörténet kiemelkedően fontos kéziratot forrásaiból is kerülnek elő új lapok, laptorzók. Előadásomban a 15. század végén Filipec János váradi püspök kezdeményezésére cseh műhelyben készült, de hazai használatra szánt váradi díszkódexek legújabbán – az ELTE Egyetemi Könyvtárban, a debreceni Nagykönyvtárban, a Pécsi Egyházmegyei Könyvtárban és a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban – föltárt töredékeit mutatom be. Kettő közülük bizonyosan a mindössze néhány töredék alapján rekonstruálható Váradi graduále és szekvencionále része volt.

SZOLIVA GÁBRIEL OFM

(*MTA-Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport*)

A 17. századi zágrábi káptalani kötéstípus kutatása – módszertan és eredmények

A zágrábi katedrális és káptalan muzeális könyvtárának (Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije) régi nyomtatványai jellegzetes kötést kaptak 1692 körül: a kötetek tábláira középkori kéziratok, pergamen kódexek egy-egy töredékét ragasztották erősítésként. Mivel 2019-ben e sokezes töredékanyagban egy 13. századi kottás esztergomi breviárium (BNS) 258 töredékét sikerült azonosítanom, figyelmem e jellegzetes kötéstípus története felé fordult. A típus más horvát és magyar könyvtárakban való azonosításával ugyanis a jelenleg rekonstrukció alatt álló értékes kódex további lappangó töredékeihez juthattam. A jellegzetes kötéssel Mezey László professzor is találkozott az 1980-as években az Egyetemi Könyvtár, valamint a Központi Szeminárium volt pálos könyvtárának töredékeit kutatva, annak zágrábi eredete azonban akkor rejtve maradt. Előadásomban a kötéstípus és az alkalmazott módszertan ismertetése után a hazai és horvát gyűjteményekben végzett kutatásaim eredményével ismertetem meg a hallgatóságot. Mindeddig Magyarországon 3, Horvátországban pedig 7 könyvtárban sikerült a zágrábi törzsgyűjteményből elszármazott kötetekre és középkori kézirat-töredékeikre bukkannom. A kutatómunka jelenleg is folyamatban van.

IV. szekció

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

(ny. egyetemi tanár)

Poesis symbolica: Gyalogi János kéziratretorikai gyűjtéséből, II.

Gyalogi János jezsuita szerzetes (1686–1761) a *De eloquentia sacra* című traktátusában említi, hogy a prédikációkban jól használható similitudókból és symbolumokból több száz tételes gyűjtése van kéziratban. A kézirat *De similitudinum in populari eloquentia usu, et gratia* című fejezetéről másutt írtam. Ezúttal a *De symbolorum usu, gratia, et utilitate* fejezetről szólok, kiemelve abból az Erdődy Gábor Antal egri püspök (†1744) castrum dolorisának leírását.

MACZÁK IBOLYA

(MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, tudományos főmunkatárs)

Az átvétel átvétele – egy miskolci minorita kézirat tanulságai

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár őriz egy olyan kéziratot, amely a rajta lévő jegyzések tanúsága szerint több ízben is (1792-ben, illetve 1806-ban) elhangzott prédikációt tartalmaz. Szövegét tekintve a beszéd jellemző példája az úrnapi beszédeknek: sok helyen (a kor szokásának megfelelően) tartalmaz kompilált, Pázmány Pétertől (és más, 18. századi beszédekből) átvett szövegrészeket is. A szöveg pontos filológiai feltárása azért is fontos feladat, szó szerint azonosítható szövegrészei nyomán válik rekonstruálhatóvá a kompilációs szövegalkotás (eddig kis mértékben feltárt) időbeli (diakronikus) folyamata is. Tervezett előadásomban a kézirathoz kapcsolódó, a szó szerinti szövegátvételekre vonatkozó újabb kutatási eredményekről adok számot.

VARGA MÓNICA

(ELKH BTK Nyelvtudományi Kutatóközpont, Történeti Nyelvészeti és Uralisztikai Intézet)

Boszorkányperes jegyzőkönyv-változatok kéziratának területi és társadalmi beágyazottsága

Jelen előadás 18. századi boszorkányperes tanúkihallgatási jegyzőkönyvek kéziratait hasonlítja össze. Kérdéssel feltevése ezúttal arra irányul, hogy a szövegek lejegyzői mennyiben őrizhették meg az elhangzott nyelvjárási jellemzőket, illetőleg mely ejtésbeli sajátosságok számítottak társadalmilag szélesebb körben elfogadott variánsoknak. Az elemzés fókuszában az előző, IV. Scriptorium konferencián bemutatott jegyzőkönyv-változatok állnak, amelyek a jogi eljárás alakulása és a szövegalkotás különféle grammatikai és pragmatikai jelenségei közötti válogatás szempontjából egyaránt mutattak eltéréseket. A nyelvjárási kép és a lejegyzői profilok részletesebb feltárása ugyanakkor további kéziratok bevonását is szükségessé teszi. A vizsgálat (rész)eredményei más, a korabeli kéziratossághoz kapcsolódó kutatások számára is összevetési lehetőségeket kínálnak.

KÖVÁRI RÉKA

(ELKH BTK Zenetudományi Intézet)

Egy zeneértő pap kéziratossága (gregorián énekek magyarul, típusdallamokon)

A szegedi születésű Antal József (1940–1997) r.k. pap, egyházzeneész, karnagy, zeneszerző és költő érdeklődésének középpontjában a liturgikus zene állt. A kunszentmártoni Mezey család, kántordinaszta sarjaként a népénekkutatás perifériáját jelentő időszakot és énektermését mélyrehatóan ismerve hozta létre ének- és imakönyvgyűjteményét, az énekek kéziratossági incipitmutatóját, állította össze *Cantionaléját*. Hagyatékának kisebbik részét teszi ki a liturgia

latin nyelvű, gregorián énekanyagának magyarosítása, amit a *Kis Magyar Uzuális* típusdallamait felhasználva valósított meg. Még életében jelent meg az *Éneklő Egyház*, halála után a *Graduale Hungaricum*, ugyanezen az elven. Előadásunkban az Antal József hagyatékában található kéziratos ún. *Egyetemes Magyar Antifonálét* vizsgálva igyekszünk bemutatni latinból való fordításait, néhol azok fennmaradt különböző változatait, s zenei érzékét, amellyel e szövegeket a típusdallamokra alkalmazta – egybevetve az előbb említett nyomtatványokkal.

MÁTYUS NORBERT

(PPKE BTK Olasz Tanszék)

Babits Mihály olaszos széljegyzetei

Két olyan kötetet ismerek, amelyek Babits Mihály autográf széljegyzeteit tartalmazzák. Az egyiket az OSzK Kézirattára őrzi: egy olasz nyelvű *Divina Commedia*-kiadásról van szó, amelyben a margóra írt jegyzetek azt dokumentálják, hogy Babits miként olvasta – feltehetően először, de már a későbbi fordítás vonzásában – Dante szövegét.

A másik kötetet a szekszárdi Babits Mihály Emlékház őrzi. Ez Gino Sirola olasz költő-fordító *Amore e dolore in terra magiara* című versantológiája, amely a kortárs magyar irodalom olaszországi bemutatását és terjesztését célozta 1932-ben. A szöveg mellé Babits számos értelmezői és fordítástechnikai megjegyzést írt.

A két kötet elemzésével az előadás megpróbál adalékokkal szolgálni Babits Mihály olvasói és fordítói profiljának megrajzolásához.